

a sborových soudů první stolice kromě presidenta a vicepresidenta jmenovala exekutiva v souhlase s nejvyšším soudem, president a vicepresident sborových soudů I. stolice, jakož i soudce sborových soudů II. a III. stolice i jejich presidenti a vicepresidenti by snad mohli býti jmenováni zvláštním kollegiem, kde by byly zastoupeny sněmovna poslanců, senát, exekutiva a nejvyšší soud stejnou měrou. Návrh by podala exekutiva a předsedal by president nebo vicepresident nejvyššího soudu.

Morava součástí českého státu. (Přehled historický.)

Jan Kapras.

(Dokončení.)

III. Morava součástí českého státu stavovského.

Od smrti Jošta Lucemburského jest Morava skoro stále bezprostřední součástí českého státu, který v té době stává se státem stavovským. Jen jednou za válek husitských měla Morava svého zvláštního markrabího v osobě Albrechta Rakouského, zetě krále Sigmunda, který dostal 1423 na Moravu dědičné léno. Stalo se to, jednak aby v silné ruce Albrechtově Morava nestala se celá husitskou, jednak aby zajištěn byl Albrechtovi jako zeti Sigmundovu nárok dědičný alespoň na Moravu. Proto také odepřel Sigmund, když byl za krále českého přijat, zápisy Albrechtovy vrátiti a udělení léna zrušiti. Teprve při nastoupení Albrechtově na trůn český investitura pozbyla významu a zápisy jsou vráceny.

Zvláštní státoprávní poměry jsou na Moravě za Matyáše Korvína a za Matyáše II. Habsburského. Matyáš Korvínu byla totiž Morava spolu s jinými vedlejšími zeměmi úmluvou 1478 postoupena jako králi českému. Matyáš nevládl tam také jako král uherský, nýbrž jako král český z královské české moci a královskými českými úředníky, zvláště českým kancléřem. Byli tehdy krátce vedle sebe dva čeští králové. Smrtí Matyášovou 1490 spojena Morava pod vládou Vladislavovou s Čechami.

Za Rudolfa II. zase dostala se Morava do rukou Matyáše II. (1618) jako čekance koruny české, s podotknutím, že nemá tím býti vytržena z právních svazků s českou korunou, nýbrž jakmile rozdělení přestane, vrátí se pod společnou správu. V době rozdílné správy nesmí ani Rudolf v Čechách ani Matyáš na Moravě udělovati stavům privilegia, kterými by se měnil starý poměr ohou zemí. Morava byla tehdy odloučena od centrálních úřadů pražských a měla svou expedici při dvorské kanceláři. Tato zvláštní epizoda skončila se po třech letech, když Matyáš

II. stal se králem českým. Tehdy zanikla i zvláštní moravská expedice.

Olomoucké knížectví-biskupství zůstávalo stále ještě zvláštním celkem vyloučeným z Moravy. Za válek husitských utrpělo veliké ztráty, ze kterých se částečně v XVI. století vzpamatovalo. Biskup byl svými statky i osobou z Moravy vyloučen a jako korunní vasal králi a koruně české podřízen. S Moravou spojení trvalo jednak tím, že z biskupství platily se berně do Moravy, jednak že biskup zasedal na moravském zemském soudě i sněmu. Spor o knížecí titul se stavy moravskými vedený rozhodnut ve prospěch biskupův (1588). Ve svém knížectví byl biskup skutečným vládcem, který disponoval manstvími, měl vojsko pod svým praporem, vedl správu území, vybíral dávky a p. Za povstání českého 1619 dočasně tato moc biskupů olomouckých zrušena.

Na Moravě zcela nezávislými byla knížectví Opavské a Krnovské, která ponenáhlu se klonila ke Slezsku, až se stala jeho součástí; Krnovsko rokem 1506 beze všech námitek, Opavsko celým vývojem XVI. století za prudkého odporu stavů, který bránil, aby vývoj ten mohl se již nyní považovati za skončený, a který přestal teprve v XVII. století.

K říši německé Morava nebyla ve zvláštním poměru samostatném, třeba v některých lenních listech této doby byla o ní zvláštní zmínka. To bylo neprávem. Morava byla k říši německé pouze v poměru jako část říše české. Poměr říše české právě v této době zvolna se měnil ze závislosti věcného léna v léno osobní, a spolu reformami ve správě a ústavě říše německé, na kterých české země účastny nebyly, a úpadkem lenních poměrů vůbec se uvolňoval a seslaboval, až začátkem XVII. století na čas zanikl nadobro.

Morava byla součástí českého státu či české koruny. Pojem ten se po válkách husitských teprve plně rozvinul. Česká koruna znamená stát jako právnickou osobu, nadřazenou králi a stavům. Tím lišil se právě český stát stavovský od německého. Orgány české koruny jsou král a stavové vedle sebe, a proto také dispozice jměním jejím, zvláště územím, může se dít jen společným jednáním obou.

Nicméně jest tento stavovský český stát v mnohém zvláštní, neboť každá z jeho zemí má svou vlastní ústavu a společných pojmů jest na mále. Jsou to král a některé orgány jeho, z nichž zbyl ze starší doby mincmistr a hejtman německých lén, a k nimž za Ferdinanda I. přibyla česká komora a rada nad apelačemi. Stavů zastupovaly generální sněmy. Společnou věcí byly obrana státu, mezinárodní styky a právo obyvatelské. Zvláštní místo zaujímal v českém státě český sněm sám, neboť byl strážcem jeho nedílnosti, volil anebo přijímal krále a pod vlivem jeho

byly společné orgány: královská rada, česká kancelář, soud dvorský a komorní.

Při tomto neobyčejně mocném postavení českých stavů ve státě českém, nebude s podivem, že stavové vedlejších zemí se žárlivostí hleděli uhájiti všech svých práv. Nešlo to vždy beze sporů. Spory ty dotkly se také Moravy. První spor propukl roku 1453 o volbu krále a přenesl se z této věci na poměr stavů českých a moravských vůbec. V otázce volení Moravané nedosáhli výsledků žádných, a krále volil nebo přijímal jen český sněm sám (mimo dobu konfederace), za to docílili prohlášení stavů českých, že Moravany nepovažují za své many, nýbrž za sobě rovné. Jistá kyselost byla také o obsazování úřadů r. 1527, když šlo o potvrzení zásady, aby na úřady vedlejších zemí byli dosazováni rodilí Češi. Kyselost, která byla rázu spíše theoretického nežli praktického, poněvadž na Moravu zřídka býval úředníkem jmenován Čech, za to Moravané velmi často bývali úředníky zemskými v Čechách.

Starý základ státoprávního poměru mezi Moravou a Čechami obnoven a utvrzen byl králem Jiřím z Poděbrad 1464 listem, který se sjednocuje markrabství Moravské s královstvím Českým, neodvolatelně k němu přivtěluje a kde se ustanovuje, že Morava na příště od koruny české a od moci králův nemá býti odlučována. To znamenalo dvojí: jednak obvyklou inkorporaci, jaká jest na př. v listech Karlových, jednak slib, že markrabství má býti bezprostřední součástíou českého státu a že nemá býti dosazován žádný zvláštní markrabí. Tak tomu také jasně na Moravě rozuměli, jak patrně z prohlášení sněmu moravského 1612, »tato země jest titulo tenus toliko markrabství, ale sice oud k věčné nerozdílnosti spojený s královstvím Českým a tak immediate jest poddána králi českému, poněvadž markrabí obzvláštního míti nemůže«.

Spor o vedlejší země české mezi korunou uherskou a českou, který nastal po smrti Matyáše Korvína a skončil celkem nastoupením Ferdinanda Habsburského úplně ve prospěch české koruny, Moravy prakticky se nedotekl, jen theoreticky bývalo tvrzeno se strany uherské, že Morava také jest zapsána ke koruně uherské; jednati skutečně z moci uherské Jagellonci na Moravě se neodvážili.

Je charakteristickým zjevem pro stavovský stát český, že vedlejší země měly v této době svobodnější stavovský rozvoj, nežli Čechy, kde blízkost dvora a osoby královny vývoj zdržovaly a moc stavů obmezovaly. Na Moravě, když zemský hejtmán po válkách husitských se stal převahou stavovským úředníkem, král neměl vůbec žádných úředníků, až si Ferdinand I. zavedl pro finance svého rentmistra a pro zastupování fisku komorního prokuratora. Mimo to ovšem zasahovaly také na Moravu královské společné úřady, zvláště soud apelační.

Za to zřízení stavovské podstatně se rozvinulo. Stav prelátský sice na Moravě, jako v Čechách se tomu stalo, nezmizel, nicméně pozbyl na svém významu, ochuzen a zmenšen za válek husitských. Městský stav nenabyl tu nikdy toho významu, jako v Čechách. Jádro moci stavovského státu spočívalo tedy také na Moravě na stavu panském a rytířském, které tvořily na sněmě dvě kurie a měly dva hlasy, kdežto preláti a města měli dohromady hlas pouze jediný.

Stavům stvrzena stará jejich práva nejprve při převzeti země do bezprostřední vlády české 1411, dále Jiřím 1458. Potvrzení Jiřího bylo pak základem pro všechna potvrzení doby jagelonské i habsburské. Potvrzení to bylo vydáváno z moci královské a markrabské, a dalo se nejčastěji v souvislosti s přijímáním krále a holdováním, k němuž docházelo na Moravě ovšem až po korunovací královské, když nový král ubíral se proto na Moravu (do Brna nebo Olomouce).

Hlavním zástupcem stavů byl zemský sněm, který v době jagelonské scházel se dle potřeby i bez svolání králem. Teprve Ferdinand I. začal způsob ten obmezovati. Usnesení moravského sněmu bylo vyhlašováno bez sankce panovníkovy a také Ferdinand I. prosadil sankci pouze u důležitějších zákonů. Zvláštností moravského sněmu bylo, že členové jeho uzavírali smlouvu o míru zemském (landfríd). Sněm měl moc zákonodárnou, povoloval berně anebo stavěl vojsko, svoloval k použití hotovosti zemské za hranicemi, staral se o věci náboženské, policii, o věci horní, mincovní a celou řadu otázek správních. Po roce 1608 získal dokonce i spolurozhodování o míru a válce.

Na generálním sněmě českého státu nemohla ovšem Morava více býti zastupována markrabím, nýbrž stavy, delegací ze všech stavů volenou, ve které převládali obyčejně páni a rytíři. Generální sněmy ty v XVI. století byly dosti časté a jednaly ponejvíce o berních, proto nebyly oblíbeny. Reorganisovány byly za povstání českého, kdy konfedační ústava chtěla z nich utvořiti důležitý článek české ústavy. Na generálních sněmích nebylo přehlasování, usnesení vázalo pouze zemi souhlas projevivší.

Druhým orgánem stavů byl zemský soud, jako nejvyšší tribunál soudní pro šlechtu a svobodný nemovitý majetek. Na zemském soudě zasedajícím v Olomouci a v Brně nejdéle zůstal patrný starý dualismus obou hlavních měst.

Význam zemské rady moravské obsazované volně králem, obmezoval se dlouho na podávání dobrého zdání při obsazování úřadů. Teprve v polovici XVI. století reorganisována na Moravě rada po českém vzoru, tak že skládala se z úředníků a soudců zemských. V tomto složení stala se zemská rada nejvyšší instancí správní i politickou a vyřizovala i mnohé stavovské věci samostatně. Králi zůstávala sice možnost jmenovati

i další členy rady, těm však přiznáno pouze právo dobrého zdání při obsazování úředníků zemských.

Předním úředníkem zemským byl zemský hejtman, zároveň náčelník stavů, jmenovaný králem původně po úradě se stavem panským, později s radou zemskou. Dále byli zemský komorník a soudce ze stavu panského, podkomoří, hofrychtář a písař zemský ze stavu rytířského. Zemští úředníci přísahali králi a zemi, dosazováni byli s radou země. Pro správu financí měli stavové direktora zemských peněz.

Morava jako menší správní obvod byla spravována centralisticky. Krajů nebylo. Za to samospráva městská silně se rozvinula a nebyla roku 1547, jako se tomu stalo v Čechách, přerývána. Nejnižší jednotky správní tvořila panství, pro samosprávu vesnic mnoho místa již nezůstalo. Soudní organizace spočívala na rozdílech stavovských. Každý stav měl své soudy, a vedle toho byla řada soudů s příslušností věcnou. Lenní zřízení bylo v naprostém úpadku, poslední léna svobozena, až koncem XVI. století vůbec zmizela.

Centralistické snahy habsburských vládců neměly v této době ještě síly takové, aby zasáhly skutečně do poměrů moravských. Centralistické úřady Ferdinanda I. a jeho zástupců (tajná rada, vojenská rada, dvorská komora) neměly na Moravě žádné bezprostřední moci, a pokus vytvořit v kongressích spočetně stavy země habsburských ztroskotal úplně.

Doba stavovského státu byla zároveň dobou největší svobody náboženské na Moravě, svobody větší nežli měli v Čechách. Stavové všemi silami hájili této svobody proti útokům katolických králů habsburských, ovládaných fanatickými kruhy katolickými. Zároveň je doba stavovského státu dobou rozvinutého češství na Moravě, kdy, právě tak jako v Čechách, žil český byl pánem na celé Moravě.

IV. Morava za pobělohorského absolutismu.

Bitvou bělohorskou změnily se naráz všechny dosavadní poměry. Starý stavovský stát český zničen. To, co z něho zůstalo, byly pouze formy; v podstatě všechna moc státní přešla na krále. Zničením stavovství vzata českému státu možnost, aby svých práv vůči králi hájil. Neboť o tom není sporu, práva stavovská konec konců byla přece jen práva zemská, a stavové při tehdejších poměrech byli politickými representanty země. Když nyní stavové pozbyli svého významu, a co z nich zbylo, ještě se poněmčilo, neměl národ český žádné možnosti, aby hájil práv svého státu vůči králi. Národ sedláků a malých měšťáků, jakým byl český národ v XVIII. a začátkem XIV. století, neměl možnosti při tehdejších poměrech politicky vůbec vystupovati. Tak tomu bylo v Čechách, tak tomu bylo i na Moravě. Tím byla

králi poskytnuta možnost, aby dle své vůle upravoval stát. A on tohoto svého postavení také hojnou měrou užíval.

Vítězové bělohorskí použili svého vítězství v první řadě k tomu, aby zničili stavy a z české říše udělali svou dědičnou državu. Proto také pravidelně označují český stát jako »dědičné země české«. Jen cizina nutila Habsburky, aby zachovávali vůči ní starý titul »česká koruna«. Součástí těchto »dědičných zemí českých« byla nesporně i Morava, na které proti starší době změnilo se jen to, že z knížectví olomouckého vývojem XVII. a zvláště XVIII. století stala se součástí Moravy.

Kus po kuse odnímána knížectví tomu dosavadní práva a ono sjednocováno s Moravou. Nejprve žádal se pro olomoucké léno moravský inkolát, statky podřízeny moravským břemenům a vojenský kontingent jeho spojen s moravským (1650), potom připočtení olomoučtí vasalové k moravským (1704), zavedena tam pravomoc tribunálu moravského a krajských úřadů (1725) a zrušeno právo mince (1759). Krátce, biskup stal se privilegovaným obyvatelem moravským s titulem knížecím.

Poněvadž pak biskupské statky ležely i na Opavsku a to již napořád počítáno ke Slezsku, vznikly tím výběžky a ostrovy moravské ve Slezsku. Jsou to tak zvané enklavy moravské, z nichž největší byly osoblažská, jaktařská a kečerská, dále stetek sucholazský a Slatina. Kečerská enklava 1742 ztracena spolu s částí Opavska se Slezskem na Prusko. Od té doby tvořily enklavy 16 dominií a 52 obcí.

Jen jednou v této době se zdálo, že státoprávní svazek Moravy s Čechami bude přerván. Bylo to za bojů o dědictví habsburské po smrti Karla VI. Tehdy odpůrci Marie Terezie se rozdělili úmluvou ve Frankfurtě n. M. 1741 o české země tak, že Moravu jako nové království spolu s Horním Slezskem mělo dostat Sasko; ovšem k provedení nedošlo.

Uvnitř český stát v první době pobělohorské sesílen tím, že moc soustředěna v rukou krále. V české dvorské kanceláři třeba ve Vídni sídlící vytvořen pro správu a soudnictví nejvyšší orgán celému českému státu, jakého do té doby neměl, a také v jiných otázkách jest snaha ta patrna, jako v úsilí po sebrání jednotného českého práva.

Těžiště zemí habsburských se však v této době trvale přesunulo do Vídně, a tím české země, třeba byly stále finanční základnou habsburského celku, který bez nich nebyl by býval života schopen, jsou odstrkovány a zastiňovány. Roste spojení se zeměmi alpskými a uherskými. Úřady společné, které zřídil svého času Ferdinand I. pro finance, věci zahraniční a vojenství, sílí neoprávněně ve svém významu po český stát. Sjednocuje se fakticky vojsko (císařské), poštovníctví, různé daně a dávky. V důsledku absolutistické moci královské jde sjednocování to dosti rychle, a tak najednou začíná se mluvit »o dědič-

nych státech nebo zemích« vůbec a za Leopolda I. dokonce i o »rakouské monarchii«. V tom všem má zmizeti český stát úplně.

Společný právní základ pro to měl vytvořiti jednotný řád posloupnosti rodu habsburského, pragmatická sankce. Ve skutečnosti ji nevytvořila, neboť v souboru zákonů státních tvořících pragmatickou sankci, jasně rysují se tři samostatné státní skupiny: česká, uherská a alpských zemí. Ovšem vídeňští dvorní juristé, zvláště v nové době Turba, chtějíce ospravedlniti německo-maďarský dualismus, násilně vytvořili dvě skupiny, uherskou a neuherskou, české země do této zahrnujíce. Skupina česká je však jasně charakterisována odvoláním se na Obnovené zřízení, na práva v něm obsažená a na privilegia zemská. K této skupině náleží Morava, jejíž sněm přijal pragmatickou sankci 17. října 1720 s touž klausulí. Pragmatickou sankcí myšlena byla státní jednotka zemí habsburských potud, pokud by trval jako vládnoucí rod habsburský. Jeho odpadnutím každá ze skupin nabývala tedy plných svých práv, to jest, stávala se suverenní.

Panovníci habsburští nespokojovali se však všemi těmito úspěchy centralistické své politiky vůči českému státu v době jeho úplně bezbrannosti, nýbrž rozhodli se sáhnouti na samý jeho kořen. Rozhodný krok učinila v tom Marie Terezie, zrušivši 1749 českou kancelář. Tím začala vedle centralismu jednotného všech zemí habsburských zaváděti nový dualistický centralismus uherských a neuherských zemí, což na země české zvláště těžce dolehlo. Neboť zrušením české kanceláře odpadl vedle krále nejdůležitější orgán reprezentující jednotný český stát. Od té doby se zdálo, že Morava k Čechám je právně v téměř poměru jako k Dolním Rakousům.

Další události politické napomáhaly tomuto vývoji. Zrušením říše německé (1806), kam po readmissi českého hlasu kurfiřtského začátkem XVIII. století země české a také Morava jsou počítány, odpadl onen útvar, který nejvíce nutil panovníky naše, aby vystupovali z královské moci české, neboť jen z ní byli kurfiřty. V novém německém bundu (po 1815) jsou české země i s Moravou také, avšak tvoří jen část »Rakouska«.

Zavedení titulu rakouského císaře (1804) stalo se sice z důvodů dynastických a nemělo tím na dosavadních poměrech státoprávních ničeho býti změněno; avšak další vývoj spojil s tímto titulem všechno to, co dosud centralisováno bylo, a vytvořil tak najednou k titulu také novou centralistickou moc císařskou, v níž král český pomalu mizel. A protože při tehdejších absolutismu král byl vlastně již jen jediným reprezentantem státu českého, zatemňoval se tím víc a více sám pojem českého státu.

Úplně ovšem český stát přece nezmizel. Jevil se ještě dále ve zvláštní královské české posloupnosti, v tom, že český sněm

byl strážcem jeho nedílnosti, že bylo zvláštní české občanství státní (inkolát), někdy i české šlechtictví; česká královská moc vystupovala při korunovaci, v titulu a znaku, v právu lenním a ve výkonu některých práv v Lužicích.

V tomto upadajícím českém státě pobělohorském Morava neměla již toho svobodného postavení jako v starém státě stavovském: Pobělohorský král také tam byl absolutistickým vládcem. Roku 1628 holdováno na Moravě naposledy zvláště a 1689 potvrzena posleďně privilegia moravská. Od té doby obě děje se pouze při korunovaci v Praze, kde vystupují stavové všech českých zemí společně. Jest to zároveň jediný druh generálních sněmů českého státu.

Ve správě zemské zasáhl absolutismus pobělohorský na Moravě ostřeji nežli v Čechách. Zemští úředníci moravští sice stali se také královskými, avšak vláda v zemi neodevzdána jim ve formě místodržitelství jako v Čechách, nýbrž pro správu Moravy zřízen byrokratický »královský tribunál«. V jeho čele byl sice zemský hejtman, ten však při sborovém rozhodování neměl valného významu. Ostatní úředníci zemští připuštěni do něho teprve za Karla VI.

Z ostatních královských úřadů zůstal na Moravě rentmistr a komorní prokurator, nově zřízen orgán pro dávky bankalítě prikázané, po různých změnách jména na konec bankální administrace zvaný.

Zemský sněm, ze čtyř stavů složený, byl bezvýznamný. V podstatě zachoval si nějakou dobu ještě význam pro berně; když však i tu hojně dávky bez jeho schválení zaváděny, klesal i v té věci. Iniciativa sněmovní obmezena na nepatrné věci. Stav městský zničen odstraněním kurií, stav rytířský zmizel hospodářským vývojem pobělohorským, preláti byli v rukou vlády hříčkou, a tak zůstal jen význam stavu panskému, připoutanému celým svým vývojem a zájmem na Vídeň.

Když úřady zemské staly se královskými, žádných trvalých orgánů, volili si komise a deputace, z nichž vytvořen později (1686) trvalý zemský výbor.

Za Marie Terezie význam stavů ještě zase zmenšen. Úředníci zemští nadobro jsou vyloučeni ze zemské správy, která přenesena na úplně byrokratický úřad, zvaný nejprve reprezentací a komorou a později guberniem. Přenesením apelace v druhé instanci od pražského apelačního soudu na tribunál moravský, uvolněna dosavadní souvislost moravského soudnictví s Čechami. Reformami Josefa II. zásady ty jen utvrzeny. Změna nastala pouze v tom, že české Slezsko připojeno ke guberniu moravskému. Zemští úředníci stali se od té doby celkem jen čestnými hodnostmi. Sněmy a výbory zemské klesaly všemi těmito reformami do úplné bezmocnosti, až Josef II. výbory odstranil a sněmu nekonal.

Desideria stavů moravských za tak zvané restaurace přednesená Leopoldovi II. (1790) jsou výrazným projevem politického jich úpadku. Nežádaly se tam žádné věci většího politického významu. Za to najdeme mezi požadavky vedle všeobecných věcí stavovských (ceremoniel, zem. výbor, zákonodárství, postulování berní, obsazování úřadů stavy a p.), žádost, aby obnoveno bylo zvláštní dědičné holdování na Moravě.

Stavům bylo tehdy celkem jen v nepatrných věcech vyhověno (obnovení zemského výboru a p.), organisace jednou centralisovaná a byrokratisovaná dotčena nebyla; proti ní se také stavové ani příliš nebránili, za to bránili se od té doby stále při všech třech korunovacích proti tomu, že společně se stavy českými a slezskými mají vystupovati při holdování v Praze. Uznávali sice, že Morava jest inkorporována české koruně, ale na království českém jest prý nezávislou (1791). Praktického významu odpor ten neměl, při korunovací zůstali stavové českého státu společně, čímž zvláště jasně manifestována jednota českého státu i s Moravou.

Dodejme si konečně pro doplnění poměrů moravských této doby, že organisace na Moravě došla utužení zavedením krajů (1637) dle českého vzoru, polo stavovských, polo byrokratických, kde živel byrokratický však záhy převládal, až za Marie Terezie ovládl úplně. Stejný vývoj je patrný ve městech. Význam zeměpanského dozoru v nich stále stoupal, nejprve ve věcech hospodářských i správních, až Josef II. zaváděním regulovaných magistrátů odstranil poslední zbytky staré autonomie městské. Na panstvích v duchu absolutismu pobělohorského ponechána vrchnosti libovůle vůči poddaným, teprve osvícený absolutismus snažil se ji státním dozorem obmeziti, v čemž ho však policejní absolutismus nenásledoval. Soudy zůstávaly dlouho roztržštěny a v primitivní organisaci, stará stavovská zařízení upadala, nová zeměpanská se řádně nevytvořila. Teprve Marie Terezie a Josef II. zavedl také tu soudnictví s převahou byrokratického elementu.

Doba pobělohorská je konečně dobou, kdy na Moravě násilně provedena a udržována rekatolisace země, a kdy byrokracie s králem za tichého většinou souhlasu stavů prováděla germanisaci proti politicky bezbrannému lidu českému.

V. Morava za státoprávních bojů proti rakousko-habsburskému centralismu.

Rok 1848 přinesl v Čechách první pokus o obnovu práv starého českého státu. Byl to program zbudovaný v podstatě Dr. Braunerem. V první petici pražské (z 11. III.) požadavek ten nebyl dosti zdůrazněn, za to v druhé (29. III.) stal se hlavním. Žádáno tu sjednocení zemí českého státu pod jednotným sněmem

a společnými úřady. Odpovědi na pražské petice, kabinetní listy z 23. III. a 8. IV., odkazují státoprávní požadavek český jednak na dohodu se stavy moravskými, jednak k projednání na říšský sněm zemí habsburských.

Na Moravě však požadavek obnovení českého státu nedošel tehdy valného ohlasu. Sněm zemský, rozšířený již o poslance z měst, obšírnou adresou bránil se (14. IV.) proti připojení a zdůrazňoval, že »Morava jest na Čechách naprosto nezávislá a náleží pouze k celistvému svazku mocnářství«, ač připouštěl, že mezi oběma zeměmi trval těsný svazek, založený na stejné národnosti a jednom panovníku. A také nový lidový sněm moravský, zvolený dle nového volebního řádu se zástupci lidu selského, setrval při tomto názoru, postaviv větu o nezávislosti Moravy v čelo své ústavy (§ 1.).

Jednání tomu nebudeme se diviti, uvážíme-li, že český živel na Moravě nebyl v té době ještě nikterak probuzen, německý pak že byl unášen úplně proudem velkoněmeckým, který zvláště ve městech moravských měl silnou oporu. České kraje přece, jako v Čechách, do Frankfurtu nevolily. Nicméně i v dalším jednání roku 1848-9 v centrálním parlamentě vídeňském a kroměřížském jest dosavadní německý ráz Moravy patrný.

V té době změnil se český program ze státoprávního Braunerova na národnostní a autonomní Palackého. Dle něho měla celá monarchie habsburská býti rozdělena uvnitř na osm států národních, z nichž jeden měl obsahovati české části Čech, Moravy a Slezska, jakož i Slovensko. Z Němců jistá část navrhovala zřízení podobného státu českého, avšak bez Slovenska, a ze Slezska připojovala k němu pouze Těšínsko, kdežto Opavsko mělo připadnouti k území německému. Sněm kroměřížský však přijal ústavu centralistickou, ponechav pouze zemím jistá práva. Tento ústavní pokus nebyl dokončen, a místo toho oktrojována ještě centralističtější ústava Stadionova, ponechávající zemím práv daleko méně. Jedno ze zřízení zemských současně vydaných bylo také pro Moravu (30. pros. 1849). Slezsko bylo tehdy zase od ní odděleno, a při tom již zůstalo (mimo krátkou episudu 1860).

Když pak místo Stadionovy ústavy nastolen Bachovský absolutismus, směřovalo na Moravě všechno vládní úsilí k tomu, aby jakákoliv památka českého státu byla odstraněna a pouze vědomí příslušnosti k monarchii habsburské sesíleno. To se dosti dařilo, neboť Morava byla i nadále v německých rukou. A přece spadá právě do té doby jeden z nejvýznačnějších státoprávních aktů, svědčících o staré příslušnosti Moravy k českému státu. »Z královské moci české« a »jako český král« udělil 20. XI. 1853 František Josef I. arcibiskupu olomouckému statky jeho v léno, a týž složil z nich přísahu lenní »panujícímu králi českému i budoucím králům českým«.

Nová ústava zemí habsburských, od říjnového diplomu 1860 k únorovce 1861 a vyrovnání s Maďary a prosincovce 1867, tvoří jediný řetěz útoků na český stát, který měl zmizeti na dobro. Také skutečně z formálního starého státního práva českého mnoho nezůstalo. Zůstal jen český král v titulu, zůstala korunovace, třeba neprovedená, zvláštní monarchické právo a některé hodnoty dvorské, pokud byly v určitých rodech dědičné. Zůstala také až do války světové ve velkém znaku společná skupina českých zemí, jako »království české a země ke koruně té přivtělené«, a v ní ovšem byla i Morava se svou bíle a červeně kostkovanou orlicí v modrém poli.

Proti těmto snahám vídeňského dvora organizoval národ český, který se práva svého nikdy nevzdal, ústavní odpor. Jeho program znovu se přetvořoval z národnostního a autonomního na státoprávní. Nový program nabýval nyní hojně přívrženců i na Moravě, která zvolna se probouzela k novému českému životu. Český národ, který si v staré době český stát vytvořil, převzal také v nové době stejně v Čechách jako na Moravě obranu práv jeho proti Němcům, kteří stali se hlavními reprezentanty centralisace, i proti dynastii, kterou si sám svobodnou volbou povolal na trůn, přispěl tím k jejímu povznesení a která se mu odměnila ničením jeho práv a germanisací. Když došlo 22. srpna 1868 k slavné deklaraci tehdejších českých tužeb státoprávních, Čechové z Moravy se k ní připojili prohlášením z 25. srpna. A když se zdálo, že ve fundamentálcích (1871) alespoň částečně tužby ty budou splněny, přistoupil k nim sněm moravský, mající tehdy již většinu státoprávní, podav adresu ke králi (13. října 1871). Od té doby nesli Čechové v markrabství věrně ideu české samostatnosti společně s Čechy z království, v dobách passivity, oposice a obstrukce vídeňské, v dobách politiky drobečkové, etapové a aktivistické, k hrůzám světové války a k vídeňským pokusům zlomit všemu českému páteř, což na Moravě pocítili krutěji nežli v Čechách, až zavláhl prapor české republiky nad svobodnými zeměmi československého státu.

Z literatury: Brandl, Poměry markrab. mor. ke koruně české, Právník IX.; Poměr Moravy ke kor. čes., Kal. Lípa 1862. — D'Elvert, Die Vereinigung der böhm. Kronländer zu einem gemeinschaftlichen Landtage... 1848, 2. vyd. 1868. — Bystřický, O spojení Čech s Moravou a Slezskem, Lípa Slov. 1848. — Bronec, O státoprávním a faktickém poměru Moravy k Čechám, Komenský 1881. — Fischer, Maehrens staatsrechtl. Verhältnis zum Deutschen Reiche u. zu Böhmen im Mittelalter v jeho Studien zur oest. Reichsg. 1906. — Kapras, Státoprávní poměr Moravy k říši něm. a kor. čes. ve středověku, Čas. čes. mus. 1907. — Malota, Vývoj státopráv. poměru Moravy k Čechám, Hlídka XXVII. — Dále srov. z polit. dějin: Dudík, Maehrens allgemeine Geschichte, I.—XII. (do 1350), 1860—1888; Dějiny Moravy I.—VII. (do 1306), 1871—1880. — Bretholz, Geschichte Maehrens I. (do 1197), 1895. — Dvořák, Dějiny Moravy I.—V.,

1899—1904. — Konečně i v práv. dějinách: K a l o u s e k, České státní právo, 2. vyd., 1892. — K a p r a s, Právní dějiny zemí kor. české II. Dějiny státního zřízení 1913, kde i podrobná literatura jednotlivých otázek. —

O metodě statistiky osevu u nás.

Dobroslav Krejčí.

II.

(Konec.)

Tak tedy prováděna statistika osevu v našich zemích až do r. 1914.

Když po vypuknutí světové války a brzké blokádě středních mocností zájem o správnou statistiku sklízně u nás z pochopitelných příčin silně stoupl, pokusil jsem se hned v prvních měsících r. 1915 využítovati toho k tomu, abychom dospěli aspoň u nás v **Čechách** zas jednou k co možná úplnému, novému sčítání dat o plochách osevu, možno-li ještě úplnějším než r. 1908. Jménem Zemské statist. kanceláře nabídl jsem místodržitelství, že provedeme co možná přesnou statistiku osevu a dáme jí také správně státní co nejdříve k dispozici, jen když nám ona svou autoritou bude nápomocna při sbírání potřebného materiálu a z části také při úhradě mimořádných výloh s tím spojených (hlavně za spoustu nutných tiskopisů). Setkav se tam s plným porozuměním u rozhodujících činitelů, vypracoval jsem plán celého šetření a vzorce potřebných tiskopisů i s návodem, jež po některých nepatrných změnách schváleny a koncem dubna 1915 rozeslány.)

Metoda nového toho šetření shodovala se v podstatě s onou, jež se již r. 1908 dobře osvědčila. Změny záležely hlavně v tom, že předně nebylo již nutno prositi obecní úřady o dobrovolnou součinnost, nýbrž že sbírání potřebných dat způsobem předepsaným bylo úřadům těm a nově při nich

¹¹⁹⁾ Teď mohu již prozraditi, že k nabídce té vedly mne kromě zájmu odborně-statistického hlavně také důvody národní: Šlo o to, 1. aby statistika osevu a sklízně nebyla vzata naší zemské kanceláří a ponechána úplně byrokratickým úřadům státním, na něž by snadno mohl býti činěn nátlak i pro přímé tendenční falšování důležité té statistiky dle intencí vlády nám nepřátelské, 2. abychom svým vlivem na plán šetření a jeho metodu pokud možno zabránili, by vlastní podávání potřebných dat, zejména při odhadech sklízně, nebylo vzato kruhům zemědělským a přeneseno na živly jiné, onomu nátlaku rovněž snáze přístupné — což se skutečně podařilo až do r. 1918 —, 3. aby byl nepozorovaně pomocí vlády samé zlomen politický bojkot německých obcí vůči Zemské statist. kanceláři, a 4. aby bylo možno zachrániti aspoň část našich kancelářských sil před službou vojenskou. — také skutečně podařilo se jen pro tuto statistiku osevu a sklízně vymoci sproštění řady členů kanceláře.